

ФОРМУВАННЯ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО САМОСТІЙНОЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Т.В. ІВАНИЦЬКА

Україна, м. Запоріжжя, ЗНЗ І-ІІІ ст. № 91

В умовах розбудови національної системи освіти особливо актуальним є виховання високоосвіченої, активної особистості, здатної висувати нові ідеї, мобільно реагувати на швидкі зміни соціальної ситуації. Від цілеспрямованої творчої діяльності людини значною мірою залежить розвиток нашого суспільства. Тому загальноосвітня середня школа (ЗСШ) зорієнтована сьогодні на створення умов для соціального розвитку учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей, формування здатності до самостійної творчої діяльності як інтегральної якості особистості.

Самостійна творча діяльність учнів є показником результативності процесу навчання, оскільки вона стимулює розвиток самостійності учнів, творчий підхід до опанування змістом освіти, спонукає до самоосвіти, досягнення високих результатів у навчанні.

Формування готовності учнів до самостійної творчої діяльності є однією з актуальних проблем не тільки педагогічної науки, але й усього навчально-виховного процесу сучасної ЗСШ, тому що в ній містяться джерела багатьох проблем: формування творчих інтересів, розвитку самостійності, розумових здібностей, прищеплення вміння вчитися, виховання ініціативності, цілеспрямованості, відповідальності, самокритичності, сили волі. Здатність до творчості припускає, що учень стає суб'єктом діяльності і керує своїм особистісним розвитком з урахуванням загальнолюдських цінностей, вимог суспільства.

Проблема розвитку готовності учнів до самостійної творчої діяльності вимагає пошуку нових підходів до подальшого удосконалення змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, спрямованих на реалізацію творчого підходу в учінні, який має визначальне значення в сучасних умовах, оскільки від якості учіння залежить не тільки результат навчання, але й формування відношення учнів до самостійної творчої діяльності.

Актуальність проблеми обумовила інтерес до неї багатьох учених. Праці зарубіжних дослідників Дж.Гільмера, А.Краллі, Ф.Лезера, Я.Хлавса присвячено психології творчості, формуванню творчої особистості, виявленню творчої обдарованості. Психологічні теорії творчої особистості та її розвитку розроблялись Б.Богоявленською, Л.Єрмолаєвою-Томіною, О.Луком, В.Моляко, Я.Пономарьовим. Творчість як механізм розвитку особистості обґрунтовується В.Андрєєвим, С.Гільдентріхтом, Б.Коротяєвим, Ю.Кулюткіним,

Т.Кудрявцевим та ін.; взаємозв'язок категорій творчості і діяльності досліджувався Г.Батищевим, Д.Богоявленською, Л.Виготським, П.Кравчуком, В.Швирьовим та ін.; творча природа пізнавальної діяльності розкривається в роботах В.Біблера, А.Брушлинського, В.Давидова, Г.Щукіної; різні аспекти творчої діяльності в процесі навчання розкриті в дослідженнях відомих дидактів Л.Арістової, Ю.Бабанського, М.Данилова, І.Лернера, М.Махмутова, В.Паламарчук, Т.Шамової та ін.

Аналіз стану викладання основ наук, зокрема світової літератури, в практиці ЗСШ показує, що результати навчання школярів, рівень їх творчої діяльності і самостійності не відповідають запитам суспільства. Проблема формування самостійної творчої діяльності у процесі навчання світової літератури до кінця не розв'язана. Поза увагою у дослідників залишилася проблема формування самостійної творчої діяльності у процесі навчання світової літератури в умовах системного використання інноваційних технологій, які мають невичерпані дидактичні можливості їх використання у ЗСШ.

Таким чином, існує суперечність між потенціалом методичної системи формування самостійної творчої діяльності учнів у процесі навчання світової літератури і реальною педагогічною практикою. Усунення цієї суперечності є соціально значущою проблемою, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Завдання статті – обґрунтувати методiku формування самостійної творчої діяльності в процесі вивчення світової літератури.

В своєму дослідженні ми спиралися на наступні визначення науковців:

- творчість – це «здатність особистості до якоїсь перетворюючої діяльності» [6, с. 26];
- творча діяльність - процес одержання нових матеріальних і духовних цінностей (продукту творчості), розділених суспільною значущістю [7];
- навчально-творча діяльність є «одним із видів навчальної діяльності, спрямованої на розв'язання навчально-творчих завдань, що здійснюється переважно за умов опосередкованого чи перспективного управління, результат якого має суб'єктивну новизну, значення і прогресивність для розвитку особистості, особливо її творчих здібностей» [1, с. 51];
- самостійна діяльність – «складний вид навчальної роботи, який передбачає не тільки вирішення учнем навчального завдання без зовнішньої допомоги, але й формування таких його якостей, які характеризують особистісне ставлення до неї» [2, с. 166].

Тобто, творча особистість є особистістю діяльнісною. А.Рахімов виділяє різні види творчої навчальної діяльності учнів на уроці, а саме [3]: а) перетворення, перенесення суб'єктивно відомих знань у нову ситуацію; б) комбінування, варіювання відомими прийомами для розв'язування спеціальних завдань; в) вивчення, пізнання, а також

використання нової структури, нової функції відомого об'єкта в змінених умовах; проблемні ситуації; г) розробку і обґрунтування засобів розв'язання проблемних завдань; д) перевірку і включення результатів розв'язання проблемних завдань до загальної системи знань, умінь; е) врахування та розв'язання альтернативних підходів до вирішення проблеми вибору кращого варіанта; ж) обґрунтування і захист результату, власної думки та точки зору відносно інших думок, наслідки навчальної діяльності виявляються в оволодінні учнями основами наук, конкретними знаннями, вміннями і навичками, а також у розвитку їх творчих якостей.

Спираючись на вищевикладене, готовність до самостійної творчої діяльності ми визначаємо як розкриття учнем власних можливостей за допомогою спеціально організованої підготовки та бажання використати їх у навчальній діяльності. Готовність учня складається з трьох компонентів: теоретичного (знання), практичного (уміння) та особистісного (розвиток важливих якостей особистості). До складових процесу формування у учнів готовності до самостійної творчої діяльності ми включаємо: принципи підготовки, умови підготовки, методи, форми, засоби, стимули, цілі, технології.

Принципами підготовки школярів до самостійної творчої діяльності вважаємо: 1) прилучення до перспективних моделей творчого досвіду і набуття власного в різноманітній практиці; 2) особистісно зорієнтованої взаємодії учасників навчально-виховного процесу, спрямований на розвиток творчої особистості; 3) створення творчої атмосфери; 4) гуманізації в управлінні навчально-виховним процесом; 5) гнучкості та адекватності запитам практики; 6) технологізації навчально-виховного процесу.

Система підготовки школярів до самостійної творчої діяльності в процесі вивчення світової літератури будується на закономірностях педагогічного процесу і передбачає створення оптимальних педагогічних умов, найважливішими з яких є: упровадження поетапного розвитку творчої особистості учня в навчально-виховному процесі; педагогічно доцільне поєднання традиційних та інтерактивних освітніх технологій, спрямованих на забезпечення особистісно-орієнтованої взаємодії; урахування індивідуальних особливостей учнів у процесі організації проблемно-пошукової діяльності на уроках світової літератури; активізація у учнів спонукальних мотивів до творчого самовираження; навчально-дослідницька та науково-дослідницька діяльність учнів.

Складовою психологічного механізму адаптації учня до самостійної творчої діяльності є такі особистісні засоби [5, с. 292]: 1) мотиваційні і емоційно-вольові (мотиви, навички, вправи, наслідування, здатність відчувати нове та ін.); 2) когнітивно-аксіологічні (евристичний стиль мислення, логічні навички, пізнавальні алгоритми, ціннісні орієнтації, інтелектуально-логічні і евристичні здібності та ін.); 3) змістовно-операційні (своєчасне і

високе забезпечення реалізації спонукань особистості до творчої діяльності); 4) гностичні (творче оволодіння способами, прийомами і засобами, необхідними для навчальної діяльності); 5) поведінкові засоби (практичні міри, дії, вчинки).

У процесі навчання світовій літературі на основі традиційних та інтерактивних технологій для розвитку самостійної творчої діяльності досить ефективними і результативними виявилися такі форми навчання:

а) підсумковий урок з теми, в процесі підготовки до якого учні самостійно шукають відповіді на вузлові питання, звертаються до додаткових джерел;

б) лекція, в якій використовуються такі технологічні та методичні прийоми: складання картотеки проблемних ситуацій у вигляді опорних сюжетів твору з метою використання їх на різних етапах уроку; попередні завдання учню, що випереджають лекцію (проблемні запитання, творча робота з основної теми); використання інформаційних, контролюючих, технічних навчальних засобів, таблиць-опор, структурно-логічних схем, демонстраційного матеріалу; встановлення внутрішньопредметних і міждисциплінарних зв'язків; використання інтелектуальних завдань у процесі викладу лекційного матеріалу; застосування різних рівнів проблемної лекції (репродуктивного, проблемного, частково-пошукового, дослідного); використання педагогічної технології проектного навчання (учень працює над темою впродовж всього навчання або періоду);

в) семінарські заняття, в яких використовуються технології групового навчання, технології створення ситуації успіху та створюються й вирішуються «ситуації утруднення»;

г) практичні заняття з використанням технології розвивального навчання, ділової гри навчального типу, мікровикладання, виконання творчих завдань, ігрового моделювання;

д) лабораторні заняття, на яких учні аналізують ситуації за ілюстрацією, виконують індивідуальні творчі завдання, готують повідомлення, проводять дослідження (наприклад, за такими темами: «Спробуйте зробити із уривків віршів М.Цветаєвої та А.Ахматової діалог про кохання», «Визначте улюблені кольори в творчості Пушкіна, Єсеніна, Пастернака» та ін.);

е) самостійна робота, змістом якої є завдання частково творчого характеру («проаналізуйте», «аргументуйте»), завдання з творчою основою («порівняйте», «проілюструйте»), творчі завдання.

На нашу думку, комплекс творчих завдань, який розробляється для впровадження на уроках світової літератури, повинен відповідати структурі творчого процесу. О.Лук виділяє такі етапи творчого процесу [4]: накопичення знань і навичок, необхідних для чіткого усвідомлення і формулювання завдання (чітко сформульоване завдання – це половина

розв'язання); зосередження зусиль і пошук додаткової інформації; відхід від проблеми, переключення на інші види занять (інкубація) у тому разі, коли завдання не вдається розв'язати; осяяння (інсайт), яке не завжди унікальна ідея, це – логічний розрив, стрибок у мисленні, одержання результату.

Ми поділяємо творчі завдання за: ступенем проблемності, повнотою початкової інформації, рівнем прогнозування, оптимізацією, складністю рецензування, протиріччям, типом формування завдання, розробленістю алгоритмічних та евристичних приписів, перетрактовкою, інверсією, використанням принципів та методів наукового пізнання, можливістю винаходу, домінуванням логічних процедур діяльності і спілкування у вирішенні творчих завдань, процедурою управління, конструюванням.

За такою класифікацією можна виділити такі типи навчальних творчих завдань, застосовні при навчанні світовій літературі: 1) із протиріччям (завдання-проблеми, завдання-парадокси, завдання-антиномії); 2) із некоректно поданою інформацією (із недостатньою первинною інформацією, з надмірною інформацією, із суперечливою первинною інформацією; в яких практично відсутня первинна інформація, наявна лише мета діяльності); 3) на прогнозування (на прогресивні і регресивні екстраполяції (на висування гіпотези)); 4) на оптимізацію (на вибір оптимального рішення; на оптимізацію процесу, функціонування об'єкта); 5) на розробку алгоритмічних та евристичних приписів (на розробку алгоритму; на виявлення найбільш ефективних евристик; на розробку евристичних приписів, правил); 6) на корекційну постановку завдання (на пошук засобу рішення, яке протилежне найбільш відомому, та завдання, які вирішують від кінця до початку); 7) «зворотні», протилежні запропонованим (на пошук засобу рішення, яке протилежне найбільш відомому, та завдання, які вирішують від кінця до початку); 8) дослідні (на моделювання; графічні; на формалізацію; на використання принципу системності, додатковості, історизму); 9) на винахід, конструкторські завдання (на винахід нових конструкцій; засобів діяльності; нових речей; на пошук нового конструкторського рішення); 10) логічні (на опис явищ, процесів; на визначення понять; на пояснення; на доведення; на встановлення причинно-наслідкових зв'язків); 11) на управління (на вироблення мети, стратегій діяльності; на планування діяльності; на організацію діяльності; на контроль діяльності та нормування часу діяльності); 12) комунікативно-творчі (на розподіл обов'язків в процесі колективної творчої діяльності; на пошук засобів взаємодопомоги та співпраці; на пошук засобів взаємоконтролю).

Вищезазначені навчальні творчі завдання сприяють формуванню наступних компонентів творчих здібностей учнів: 1) бачення протиріччя, діалектичність мислення; 2)

гнучкість, критичність, раціоналізм мислення; 3) здібності: знаходити необхідну інформацію та переносити її застосування в умовах завдання; формулювати проблему; генерувати ідеї; висувати гіпотези; до оціночного судження; до бачення проблеми та протиріччя; до спілкування та згортання розумових операцій; до рефлексії мислення; формулювати та перетрактовувати задачі; перемагати інерцію мислення, до широкого переносу знань, умінь; до винахідницької діяльності; інтелектуально-логічні; до самокерування в навчально-творчій діяльності; комунікативно-творчі; до конструювання; 4) здатність до широкого переносу здібностей, методів наукового пізнання у нові ситуації.

Для оцінки дієвості пропонованої методики сутнісним моментом є визначення показників і критеріїв готовності учнів до самостійної творчої діяльності, переважно якісних. При визначенні критеріїв розвитку самостійної творчої діяльності враховувалась динаміка розвитку творчих якостей та вмінь учнів, яку ми оцінюємо за двома параметрами: 1) загальні якості та вміння; 2) творчі вміння. Серед загальних якостей і вмінь учня, найважливішими для самостійної творчої діяльності ми вважаємо: спрямованість на творчу діяльність, позитивне уявлення про себе, творчий інтерес, допитливість, потяг до пошуку нової інформації, мотивація досягнення мети, творчі вміння. Творчі вміння у своєму дослідженні виділила О.Кривильова [3]: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідної діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування.

Кількісні і якісні результати нашої роботи свідчать, що за всіма параметрами відбулися зміни рівня готовності учнів до самостійної творчої діяльності, що дає підставу зробити висновок про ефективність обраної методики навчання учнів світовій літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань: «Просвещение», 1988. – 228 с.
2. Грінко О.О. Формування пізнавальної самостійності учнів у навчальному процесі / О.О. Грінко // Гуманізація навчально-виховного процесу: [наук.-методичний збірник].— Вип. VI. – Слов'янськ, 1999 – С. 165-166.
3. Кривильова О.А. Стан готовності майбутніх вчителів до самостійної творчої діяльності / О.А. Кривильова // Гуманізація навчально-виховного процесу: [зб. наук. праць. – Вип. XXIX /За заг. ред. В.І.Сипченка]. – Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2006. – С. 42-50.
4. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 126 с.
5. Психология и педагогика: [учебное пособие / К.А. Абульханова, Е.Г. Баранов, Е.Н. Богданов и др.]; под редакцией А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева, В.А. Сластенина. - [3-е изд., доп. и перераб.]. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. - 585 с.
6. Решетько В.С. Школа как саморазвивающаяся система / В.С. Решетько. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 1997. – 216 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: ЗАО «Издательство «Питер», 1999. – 720 с.: (Серия «Мастера психологии»).